

Н.В. Шибасєва, канд. екон. наук, доцент

Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка

ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Постановка проблеми. Розширення функцій держави в сучасному суспільстві при збереженні ринкових свобод, інститутів, механізмів обумовлено підвищенням складності процесу соціально-економічного розвитку. Багато фундаментальних проблем сучасного суспільства не можуть бути ефективно вирішені за допомогою тільки ринкових механізмів. Забезпечення макроекономічної стабільності, мінімізація темпів інфляції, згладжування циклічних коливань економіки, подолання наслідків економічних шоків, сприяння розвитку передбачає проведення економічної політики, ефективність якої залежить в певній мірі від того, на якій теоретичній концепції вона ґрунтується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із розробленням, проведенням, оцінкою наслідків економічної політики держави залишаються у центрі уваги сучасних економістів. Вагомий внесок у дослідження наукових принципів економічної політики та визначення впливу економічної політики на функціонування економічної системи зробили Л. Абалкін, Дж. Б'юкенен, М. Галабурда, В. Геєц, Ю. Губені, М. Довбенко, Л. Дмитриченко, М. Диба, Ф. Кюдланд, Е. Прескотт, Дж. Стіглер, Я. Тінберген, Е. Фелпс, М. Фрідмен, К. Ерроу.

Теоретичні погляди щодо змісту та напрямів економічної політики держави змінюються з розвитком суспільства, що обумовлює необхідність подальшого аналізу теоретичних основ економічної політики у взаємозв'язку з соціально-економічними та історичними особливостями розвитку суспільства, притаманними кожному з етапів.

Ціль роботи. Метою публікації є аналіз та систематизація концепцій економічної політики держави, спрямовані на теоретичне узагальнення тенденцій формування сучасної економічної політики та її практичної реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування і розвиток теорії державної економічної політики пов'язані з розвитком філософського знання. Як зазначають дослідники, підхід до періодизації еволюції теорії економічної політики базується на відмінностях визначення предмета економічної теорії – як частини філософії моралі, як

науки про матеріальне багатство націй, як науки про раціональну поведінку людей [1]. Погляди таких філософів як Т. Гоббс, Дж. Локк, Г. Гегель, І. Бентам, К. Маркс, Дж. Роулз вплинули на економічні концепції добробуту, справедливості, організації суспільства та ролі держави. Ще раніше принципово новий підхід до вивчення економіки та політики застосував Н. Макіавеллі. На його думку, основа політики – не християнська мораль, а інтереси та сила. У працях Н. Макіавеллі вперше було введено фундаментальне поняття – держава [1].

Економічні концепції політики держави як системи цілей, визначальних принципів, політичних стратегій та інструментів впливу розвивали меркантилісти, які вважали, що могутність держави – мета економічної політики. Методологія меркантилізму визначила нормативні принципи діяльності держави: добробут громадян набуває значення, коли він сприяє досягненню цієї мети економічної політики. Але виходячи з передумови про незмінність світових запасів ресурсів, зростання могутності однієї держави може відбуватися лише за рахунок іншої. Відповідно економічна політика протекціонізму ґрунтувалася на тому, що будь-який обмін має нееквівалентний характер.

Новий етап розвитку теорії економічної політики пов'язаний з класичною політичною економією. У класичній політичній економії мета економічної політики – максимізація добробуту, яка досягається при економічній свободі [2]. А. Сміт обґрунтував ідеологію економічного лібералізму і принципів економічної політики *laissez-faire*. Узагальнив класичну модель економічної політики Дж. С. Мілль [3], який вважав, що держава має фінансувати науку, створювати ринкову інфраструктуру, а також проводити соціальну політику.

Утилітарна теорія суспільного добробуту І. Бентама, сприяла формуванню нової методологічної основи економічної політики. Він запропонував концепцію аналізу задоволень та страждань, відповідно до якої доцільно здійснювати перерозподіл доходів між багатими і бідними для забезпечення максимального добробуту в суспільстві [4]. Ця концепція сприяла поширенню ідей «маржиналістської революції», яка змінила методологічні та теоретичні основи економічної політики. Праці В. Парето зробили вирішальний внесок у формування теорії економіки добробуту (теорії економічної політики). За допомогою кривих байдужості В. Парето проаналізував ефективні умови розміщення ресурсів, на основі чого була сформульована перша теорема економіки добробуту «Парето-оптимум» – критерій економічної ефективності. Відповідно до цього критерію, підвищення ефективності відбувається, коли підвищується добробут хоча б одного індивіда без погіршення

добробуту інших. Якщо при певному стані економіки жодні зміни у виробництві і розподілі не можуть підвищити добробут хоча б одного суб'єкта, не знижуючи добробуту інших, то такий стан називається ефективним (оптимальним) за Парето. Отже, Парето-ефективність є нейтральною до неекономічних цінностей суспільства (справедливості, свободи, гуманізму). Перевага критерію оптимальності Парето полягає в тому, що його застосування не вимагає порівняння чи додавання індивідуальних корисностей.

В цілому представники маржиналізму (неокласики) вважали, що фіскальна політика неефективна, оскільки вона впливає лише на структуру сукупних витрат, витісняючи приватні інвестиції. А стимулююча монетарна політика держави може призвести, за кількісною теорією грошей, тільки до інфляції. Тому неокласики відводили державі лише наступні функції: виробництво суспільних благ, стримування діяльності монополій, усунення зовнішніх ефектів, підтримку безпеки, законності, правопорядку.

Існували й альтернативні точки зору щодо економічної політики держави, зокрема теорія Ф. Ліста, яка спиралася на принцип націоналізму та «виховного протекціонізму». У Німеччині ХІХст. зберігалися феодальні елементи і вона не могла конкурувати з більш розвинутими країнами Європи. Тому виникала необхідність у проведенні державної політики «виховного протекціонізму». Проте Ф. Ліст негативно ставився до протекціоністського захисту сільського господарства, адже такий захист стимулює зростання цін на сировину і продукти харчування. Ф. Ліст наголошував на принципах довгостроковості національної економічної політики [5].

Зміни у методології економічної політики на поч. ХХ ст. відбулися завдяки Дж. Кейнсу. Він абстрагувався від принципів оптимізації і методологічного індивідуалізму, як основних передумов при виведенні функцій економічних змінних і побудови економічних моделей. Акцент було зроблено на елементах сукупного попиту. У результаті цих досліджень було встановлено, що ринкова економіка є внутрішньо нестабільною [6].

Теоретичні дослідження соціальної функції добробуту, які є математичним доповненням до аналітичних питань економічної теорії політики, сформували повну нормативну теорію, що досліджувала проблеми благополуччя різних економіко-політичних устроїв суспільства та механізмів здійснення соціального вибору. Методологічні інструменти теорії використовувалися для обґрунтування основних напрямів економічної політики. Якщо спочатку моделювання в теорії економіки

добробуту розвивалося під впливом досліджень А. Пігу, то згодом економісти почали розвивати ординалістський напрям досліджень [1], що передбачав неможливість зіставлення корисностей між індивідами. На підставі концепції Парето-оптимуму, було розроблено критерій відбору програм економічної політики Калдора-Хікса, відповідно до якого перехід від одного стану економічної системи до іншого збільшує загальний добробут, якщо ті члени суспільства, які виграють при цьому переході, здатні компенсувати програш тих, чиє положення погіршується. Продовжив дослідження А. Бергсон, який запропонував функцію добробуту. При застосуванні цієї функції не було потреби у порівнянні індивідуальних корисностей [1].

Значний внесок у формування теорії економічної політики зробив Я. Тінберген. Визначивши економічну політику через систему дій уряду, яка повинна включати вибір кінцевої цілі політики, виходячи з максимізації функції суспільного благополуччя. Він довів неспроможність ізольованого підходу до аналізу різних типів економічної політики [1].

Аналіз попередніх етапів розвитку теорії економічної політики дає змогу визначити їх аналітичні обмеження в дослідженні економічної політики: влада та її економічна поведінка розглядались економістами як екзогенні фактори економічних процесів. Слід зауважити, що вперше в економічній науці на вплив класових конфліктів на коливання випуску продукції, було вказано у «Капіталі» К. Маркса. Продовжуючи ідеї К. Маркса, М. Калецький підкреслював, що кейнсіанська політика не враховує класових суперечностей, що можуть спричинити активізацію класу підприємців у напрямі скорочення економічної активності. Економічний спад викликав би посилення експансіоністської політики держави, що спричиняли б нові політичні ділові цикли в економіці. На думку І. Малого, М. Диби, М. Голобурди, основний внесок теорії М. Калецького полягає у демонстрації залежності економічних результатів від політичних факторів [1].

Одним із перших ідею про необхідність дослідження взаємодії ринку і держави висловив П. Самуельсон [6]. Значний внесок у синтез досліджень економіки та політики зробив Е. Доунс, який сформулював теорему медіанного виборця: політики будуть представляти переважно погляди тих виборців, що перебувають у центрі політичного і соціального спектра суспільства. Е. Доунс, використовуючи міроекономічні принципи досліджень, висловив тезу, що мотивами дій політичних діячів були цілі максимізації голосів на виборах, а не будь-які альтруїстичні мотиви. Застосування неокласичної методології аналізу ринкових процесів у дослідженні сфери прийняття політичних рішень дало змогу

стверджувати, що власні інтереси політичних діячів врешті-решт приведуть до соціального оптимуму. Умовою такої рівноваги є рівність граничних вигід і граничних витрат. Е. Доунс довів ефективність застосування економічних інструментів для аналізу політичних процесів і визначив дії держави під час розроблення та реалізації економічної політики як ендогенну змінну в моделі економічної системи.

В подальшому К. Ерроу у «теоремі неможливості» визначив необхідні критерії досягнення суспільного добробуту при одночасному збереженні демократії. Г.Таллок зауважив, що врегулювання теоретичної неможливості із практичними успіхами демократії вимагатиме послаблення означених критеріїв [1].

Для дослідження взаємодії економіки і політики використовується також функція голосування, яка спирається на припущення про ймовірний характер колективного вибору. Це дає можливість аналізувати умови досягнення довгострокової політичної рівноваги. Функції голосування мають більші можливості, оскільки ці типи функцій отримані для розуміння впливу на економічну систему поведінки виборців. Найбільший вплив має поведінка виборців з найнижчим ступенем лояльності, тому, що вона відображає найвищий ступінь реакції на політичні зміни. Вагомими у цьому напрямі є емпіричні дослідження Г. Крамера та Дж. Стіглера [1].

Інакше підійшли до аналізу економічної політики представники австрійської школи. Ф. Хаєк критикував як кейнсіанську, так і монетаристську концепцію економічної політики. Він вважав, що вибір між інфляцією й безробіттям – це арена політичної боротьби й у дійсності вибір здійснюється між політичною доцільністю та економічною необхідністю. Як правило, перемагає політична доцільність [7].

Макроекономічні дослідження проблеми поєднання функції соціального добробуту та демократичних засад сконцентровані навколо кривої Філіпса. Основу критичних зауважень створила теорія раціональних очікувань Р. Лукаса, який довів, що прогнозування економічної поведінки перебуває в залежності від економічних очікувань суб'єктів і доки політика влади залишається екзогенним фактором по відношенню до економічної системи, довгострокові прогнози неможливі [1]. Ефективність економічної політики визначається інформаційною асиметрією між державою та іншими економічними суб'єктами. Дослідження продовжили Ф. Кюдланд і Е. Прескот. Змоделювавши поведінку економічних суб'єктів під впливом економічної політики, за допомогою теорії ігор, вони виявили, що така економічна політика, дає гірші результати, чим якби уряд твердо слідував чітко встановленим правилам економічної політики. Науковці дійшли висновку: якщо в

державній економічній політиці переважають короткострокові цілі, то вони приносять гірші результати, чим якби панували довгострокові цілі. Практичне значення теорії Кюдланда-Прескотта полягає в тому, що державний орган, який відповідає за проведення грошово-кредитної політики, повинен мати репутацію прибічника низької інфляції і бути незалежним від політичної кон'юнктури. Теорія Кюдланда-Прескотта сприяє формуванню системної економічної політики [8].

Згідно з гіпотезою Е. Фелпса, реальний рівень інфляції залежить не тільки від безробіття, а й від інфляційних очікувань населення. Грошова емісія може викликати лише короткострокові зміни рівня безробіття. Е. Фелпс пропонує застосовувати антиінфляційні заходи, оскільки стабільність цін викликає в населення низькі інфляційні очікування, сприяючи ефективності економічної політики [9].

Ще один теоретичний напрям досліджень економічної політики держави – це «теорія суспільного вибору» та похідна від неї «теорія ендогенного визначення економічної політики». Теорія суспільного вибору Дж. Б'юкенена базується на мікроекономічних передумовах щодо раціональної поведінки максимізуючи власні функції економічних суб'єктів. Основна ідея теорії – це визнання того, що використання інструментів економічної політики залежить від змінних, що впливають на рішення максимізуючих свої цільові функції суб'єктів політичного ринку. Метою влади, яка проводить економічну політику є максимізація політичної підтримки з боку виборців. Останні при виборі об'єктів підтримання влади чи опозиційних сил керуються мотивом максимізації власного добробуту і надають підтримку тим, хто пропонує чи проводить найбільш вигідний для них політичний курс. Унаслідок цього заходи державної економічної політики, трактуються як ендогенні, що задаються умовами функціонування всієї економіко-політичної системи.

Перевагою теорії ендогенного визначення економічної політики є здатність урахувати аспекти процесу прийняття державних рішень. Дана теорія сформувала два основні підходи до вивчення економічної політики. Перший підхід підкреслює роль політичної конкуренції між кандидатами на заняття виборних посад. З іншого боку, названі заходи можуть розглядатися як засіб підтримки політичних сил, що вже перебувають при владі і можуть реально визначати політичний курс. Перший підхід дозволяє досліджувати стратегічні проблеми: наскільки велика ймовірність збереження існуючого політичного курсу; які основні риси пропонованих заходів, що відповідають умовам рівноваги на політичних ринках; у чийх інтересах буде здійснюватися економічне

регулювання, то другий підхід може використовуватися для розгляду тактичних проблем, пов'язаних з поточною діяльністю влади.

Висновки. Сучасні теорії економічної політики базуються переважно на методологічних принципах, які були сформульовані у рамках неокласичної концепції, але не обмежуються ними, вони враховують як вплив макроекономічних факторів (економічні очікування, темпи інфляції), так і вплив інституційних факторів (політичний процес, поведінка виборців). Особливості сучасного ринку та участі держави в ньому свідчать, що вони утворюють єдину економічну, політичну, соціальну систему. Відповідно, заходи державної економічної політики, які в рамках неокласичної економічної теорії розуміються як екзогенні по відношенню до економічної діяльності, аналізуються як ендогенні, що задаються умовами функціонування всієї економіко-політичної системи.

Теорія суспільного вибору, теорія ендогенного визначення економічної політики дозволяють досліджувати проблеми, пов'язані із взаємодією економічної і політичної сфер суспільства. Ці теорії дають можливість проаналізувати реформи, що здійснюються в Україні, а також визначити причини їх недостатньої ефективності та адекватності. Але така залежність є нелінійною: особливості функціонування соціально-політичної та економічної системи України збагачують економічну науку фактичним матеріалом, який дозволяє уточнювати та розвивати теорії економічної політики, що у подальшому буде сприяти вдосконаленню економічної політики держави та підвищувати ефективність функціонування соціально-економічної системи країни.

Бібліографічний список: 1. Держава і ринок: філософія взаємодії [Текст]: [монографія] / І.Й. Малий, М.І. Диба, М.К. Галабурда; за ред. І.Й. Малого; Київ. нац. екон. ун-т. – К.: КНЕУ, 2005. – 358 с. 2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов // Антология экономической классики: в 2-х т. / Смит А. – М.: Эконом, 1992. – Т. 1. – 480 с. 3. Милль Дж. С. Основы политической экономии / Милль Дж. С. – М.: Прогресс, 1980. – 480 с. 4. Бентам И. Введение в основания нравственности и законодательства / И. Бентам. – СПб.: Издание «русской книжной торговли», 1867. – 678 с. 5. Лісовицький В.М. Історія економічних вчень: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / В.М. Лісовицький. – К.: Центр навч. л-ри, 2004. – 219 с. 6. История экономических учений: учеб. пособие / под ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 784 с. 7. Хайек Ф. Дорога к рабству / Хайек Ф. – М.: Экономика, 1992. – 176 с. 8. Балашова Е. Финн Кюдланд и Эдвард Прескотт: движущие силы экономических

циклов / Е. Балашова // Вопросы экономики. – 2005. – № 1. – С. 133-144.
9. Замулин О. Уроки Фелпса – для мира и для России / О. Замулин//
Вопросы экономики. – 2007. – № 1 – С. 55-66.

Шибеева Н.В. Теории экономической политики. В статье проанализированы основные этапы эволюции экономической политики государства, во взаимосвязи с социально-экономическими и историческими особенностями развития общества, присущими каждому из этапов.

Shibaeva N. The theory of economic policy. The author, in his article, analyzed the main stages of evolution of the state's economic policy, in conjunction with the socio-economic and historical characteristics of the development of society, inherent in each of the stages.